

Jordbruk på ”gjælomsk”

Fra gammelt av har det vært ei lang rekke faguttrykk i landbruket for å betegne hendelser i gårdsdrifta, vær og vind, avling, osv. Mange av disse uttrykkene dør nå ut. Det er ikke sikkert at alle er dialektuttrykk som nødvendigvis er egenartet for Gjerdrum. Likevel: Kanskje en skal forsøke å samle på noen av dem mens det enda er noen som husker.... Og vi opererer vel nå helst med landbruket slik det var på 1950-60-tallet. Men mange av uttrykkene er sikkert atskilling eldre.

Åker og eng.

Utpå vintern kunne forberedelsene til årets vekstsesong bynne. Det fyste var å kjøre møkk fra *møkkakjellern* eller fra *stalldemma*. Kjøringa føregjekk med hest og *møkkasleda*. Om en ikke hadde passe på å *vega* før på vintern, var det nok trulig at en måtte bynne med å skuffe snø på deler ta sledavegen. Lessing ta møkk føregjekk med greip, mens tømning ta sledan var å vippe over lassa slik at dom vart liggendes att i hauer bortetter jordet. Når snøen gjekk og det bynte å *bråne*, var det tel å *breie ut* møkka. En kunne dra møkka no utover med *møllskuffa*, men det var nok ofte nødvendig å bruket greipet au.

Så sku våronna i gang. Da var det om å *gjøra* å finne ut når jorda var *laglin* tel kjøring. Bynt'n for tidlig, kunne jorda være *stempin*. Bynt'n for seint, kunne det ha blitt *hardt*. Det var om å *gjøra* at jorda *småla* fint etter slodd og harv. På den tida vi snakker om, var det vel itte lenger så mange som brydde seg om gamle værtegn og primstaven når en sku så. Men å være ferdig med onna tel *skoklefallsdagen* (trea juni), var fortsatt viktig. Og som i dag var det å så og gjødsle jamnt med rektig mengde viktig. Det skulle itte være *såbel* eller *høljedaer* i åkeren!

Potitter sku au *settas*. Det beste var om at dom hadde fått *gro* litt i kasser en stan der sola kom tel. Da fekk potittene stutte, blå og kraftige groer som itte så lett da ta under settinga, og dom kom att fort.

Så var det om å *gjøra* at åkern *grodde* pent. På denna tida var itte sprøyting ta ugras med ugrasmidler særlig vanlig. Men en kunne *tyne* noe ugras med å kjøre ei ugrasharv. Ellers kunne'n *plukke* eller *luke* ugras som gulblom, tissul, merrasyre og møkkstokk. Om åkern *bole* seg fint, ville dessuten kønnplantene etter hvert kvæle my ta ugraset.

Utpå sommern var det au nødvendig å *mølle* potittene med hyppeplogen. Da tok'n my ta ugraset, og n fekk mølle opp jord over fårene. Om potittene voks for nære jordskorpa, kunne dom bli grønne i skalet og ubrukelin tel mat. Mange hadde au turnips og kålrot. Dette måtte au *radrenses* så det itte vart for my ugras. Dessuten kunne det være daesvis med arbe med å luke og tynne i fårene. Dette var ofte akkortarbe for unger.

I slutten ta juni og i juli var det slåttonn. På 50-talet hadde dom bynt så smått å bygge seg silokummer, og legge silo ta no ta graset. Det kunne være fali arbe, for silosyra mått'n blande ut sjøl. AEV-syra kjøft'n ti 30-liters glassballonger. Detta mått'n tømme ti tynner og blande ut med vatn. Tel slutt måtte detta tømmes jamnt utover silograset, sånn at det itte vart smørsyregjæring i silon.

Men mesteparten ta graset vart nok fortsatt berje som høy. Enklest var det å *bakketørke* høyet, men sikrest var det å *henge* høyet på *høyhenger*. Da kunne det bli bra høy sjøl om det sku regne mye i slåttonna. Det var viktig å *staure* godt, ha god tråd uttas knuter, og at henga var rett. Graset måtte først kjøres attåt henga med hest og *sleiperive*, eller traktor og silosvans. Så måtte det ristes opp og henges jamnt på henga med høygaffel. Det var vanlig å bruke 4 tråder. Å lenge høyet vart hengendes, var helt ettersom været vart. *God berg* på høyet var nødvendig når det vart lagt i *høygålva*.

Lenger utpå sommern, når åkern *skaut*, var det spennendes om det vart mye *legde*. Legde betydde at *skjæringa* vart vanskelig, og det kunne au bli *etterrenning* og det kunne bynne å *gro* i legda.

Skart vær var fint når'n skulle skjæra. Når'n skar med sjølbinder, sku åkern væra gulmoden, og itte så moden som vi skjærer åkern idag. Derfor måtte jo *kønnbanda* tørkes godt ute før dom kunne kjøres på *lyva*. *Kønnbanda* kunne settas i *raukes* eller settes på *sneis*, eller dom kunne henges på *hesje*. *Kønnbanda* måtte tørke godt. *Råberja* kønn var itte bra, råberja hveite kunne miste bakeevna.

Treskinga gjekk føre seg lenger utpå høsten inne på *lyva*. Da var det å bruke *treskeverket*. I den eine eien la en innpå *loa* og i den andre enden fekk'n ut *kønnet*, *halmen* og *bøsset*. *Kønnet* vart børi i sekker på *bua*, mens halmen hamne i *gølv* for å bli brukt tel før og strøy. Det var arbe for mange med mye støv og møkk og leven, og *byggsnerpa* klødde neretter ryggen på alle som var telstærs.

Det siste en berja inn ta årsveksten var rotvekster og potitter. Om itte tørråtan hadde gått på *potittgraset*, kunne potittene vekse helt tel nattefrosten kom og tok graset. Først vart graset slin med lja eller slåmaskin, og kjørt unna. Deretter brukte dom fleste kashjulsmaskin som grov opp potittene og kaste dom utover. Så var det tel å plukke dom i bytter, og samstundes sortere småpotitter og skadde ifrå dom som sku lagres tel mat. Dom som dyrke potitter på leirjord, måtte au regne med å måtte *snyte* mange ta potittene sånn at det meste ta leira vart att ute.

Husdyrhold.

Storfe var det sentrale dyret i landbruksproduksjonen i bygda. Her kommer noen av de orda en kunne hørt folk imellom for 50-60 år sida:

Ei ku kunne væra ei *kolle* eller ei *hønnku*. Hu kunne væra bron, eller *flekkete*. Hu kunne også væra *brandete*. *Sida* kuer med *stolpe* såg'n nok lite tel på våre kanter. Men kua kunne ha *bles* eller *stjerne* i panna. Kua kunne ha *stort* eller *lite jur*. Juret kunne au væra *skeivt*. I verste fall kunne kua også væra *trespent*. Det var au uttrykk for lynne, sånn som *godlynt*, *sky*, *olm*, *skvetten*.

Før kua vart ku var a ei *kvige*. Før det var a *kalv*, og før det igjen *spekalv*. Sjølsagt var det au et skille mellom *kvigekalv* og *oksekalv*. Viss kua fekk kalv om våren, var a *vårbær*. Fekk a kalv om sommar'n, var a *sommarsbær*. Rett etter kalving var kua *nybær*, og da produserte kua *råmjølk* som kunne brukes tel *spannost* og *kalvedans*. Ettersom det drog seg mot ny kalving, minka mjølkemengden, og rett før mjølka tok slutt, kunne det lett bli smaksfeil på mjølka. Da prater vi om *sinmjølk*. Og denne kua var ei *sinku*. Når kua så slutte å mjølke, var kua *avleten*. Føra'n kua på halm og energifattig før for å stoppe mjølkinga, snakka'n om å *lete av*. Etterpå *sto* kua *borte* før det på ny var tid for kalving. Kua går drektig i 9 måneder og 9 dager. Når denne tida er gått, er kua *dagalaus*. Juret blir da ofte litt sprengt og hovent. En kunne da snakke om *tråta* i juret. Rett etter kalving kunne det au dukke opp både *blodmjølk* og *slintrer* i mjølka.

For å få kalv, måtte kua borti oxsen. Når kua hadde egglosing, var a *øksen*. Da var det ofte uro i flokken, og kuene *rei* på inan. Så slapp en til oxsen for å *bedekke* kua. Var bedekinga vellykka, var kua *tidd*. Hu var da *drektig*. Men det hendte at hu itte *tok seg*, og da *gjekk* kua *omatt*.

Det var au uttrykk om de andre husdyra. I grisehuset regjerte *purkene*. Purkene fekk grisunger, og når dette skjedde, *grise* purka og fekk *spegriser*. Når grisunga legger seg tel for å suge, kommer det en koslig lyd frå purka. Purka *garter*. Etter noen uker måtte hanngrisa kastreres for seinere å unngå rånesmak på flesket. Det en gjorde da var rett og slett å *skjæra* griser. Lyden som da kom fra grisunga var *hyling*. Når grisunga var et par måneder gamle, kunne dom klare seg utas mora. Det en da gjorde

var at en *tok fra* purka. Et par uker etter dette, var det mulig å sende purka til *rånan* for bedekking. For da var gjenne purka på nytt *vørti vrang* og *sto* for rånan.

Det fins også noen uttrykk om høner. Ei høne kan f.eks. være *verpegælen*. Høna kan au bli *klokk*, og bli *liggagælen*. Under *klokkhøner* kunne en legge egg for å få ruge ut kyllinger – om det var en hana i høneflokken da.

Hesten var i ferd med å bli utkonkurrert ta traktoren på den tida vi snakker om. Men enda var det nå en del å se. Mange var store *dølahester*, men det var au non som syns *fjording* var best. Når hesten var i arbe, trengt'n særlig godt stell. Han sku ha det beste høyet, og han sku ha havre. En spesialitet kunne være *sørpe* der *hakkels*, *mjøl* og *vatn* var lagt oppå inan lagvis i krybba.

Østre Åmot
Februar 2017
Tor Laache
Gjerdrum Historielag

OBS!

Det du akkurat har lest er helt sikkert ikke uttømmende. Historielaget vil gjerne ha tips om andre spesielle ord i tilknytning til landbruk; og da gjerne i forhold til andre gjøremål enn de som er skildret her. Da kan vi legge dem inn i teksten og gradvis få med flere uttrykk. Kontakt forfatterne!